

ISSN 1584-4404

Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca Series *Humanistica*

humanistica.ro

Românii aproximative: considerații pe marginea volumelor publicate de J. M. Richter

Silviu G. Totelecan

How to cite this article:

Totelecan, Silviu G. (2023) *Românii aproximative: considerații pe marginea volumelor publicate de J. M. Richter*, Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca, Series Humanistica, Vol. 21, pp. 175–181. DOI: 10.5281/zenodo.8367365

© 2023: The Publishing House of the Romanian Academy.
Humanistica Yearbook is published online since 2003.
Submit your article to Humanistica Yearbook: secretariat.dcsu@acad-cj.ro

**ROMÂNII APROXIMATIVE:
CONSIDERAȚII PE MARGINEA VOLUMELOR PUBLICATE
DE J. M. RICHTER**

Silviu G. Totelecan

După lansarea din 28 noiembrie 2022 a volumului semnat de Jochen M. Richter¹, „*Last Train West: Revisiting Romania's Accession to the EU*”², care a avut loc la Facultatea de Comunicare și Relații Publice din cadrul Școlii Naționale de Studii Politice și Administrative de la București, lucrare tipărită acum un an la Tectum (Baden-Baden), în 7 iunie 2023, prin mijlocirea domnului profesor Vasile Pușcaș și cu sprijinul Editurii Școala Ardeleană, am pus în discuție versiunea în limba română a cărții³ traduse de Vasile Andreica, la Filiala Cluj-Napoca a Academiei Române, în cadrul dezbaterii inițiate de Institutul de Istorie „George Barițiu” cu cele două departamente ale sale, de istorie și de cercetări socio-umane. Dat fiind subiectul pe care-l abordează volumul, acela al transformărilor sociale – deopotrivă societale și guvernamentale – care, la fel ca și precedentele, din jurul anului 1989, au avut și au în continuare menirea de a aduce în țara noastră „marea” schimbare socială, consider că lucrarea de față este, în același timp, *text de analizat* dar și *pretext de dezbateri*, îndemn la dialog despre devenirea țării noastre, pre- și post-aderare.

În 1995, odată cu depunerea cererii oficiale de aderare la UE, am încercat să urcăm în trenul spre vest. S-a dovedit că am urcat într-un tren tras pe linie moartă, cel puțin până la finalul lui 1999 când, la Helsinki, Consiliul s-a declarat pregătit pentru extindere și deschiderea procesului în cazul României. Repus cu greutate în mișcare, ne-am trezit că suntem alergați pe culoarele trenului, nepermițându-ni-se să ne așezăm în vreun compartiment, fiind ținuti pe coridor până în 2005, la semnarea Tratatului de aderare la UE. În cele din urmă ni s-a repartizat un loc (unii

¹ J. M. Richter este lector la Universitatea din Luxembourg și la Universitatea din Düsseldorf, a fost director în cadrul Parlamentului European.

² Jochen M. Richter (2022). *Last Train West: Revisiting Romania's Accession to the EU*. Baden-Baden: Tectum Verlag, 144 pages (with a foreword signed by Prof. dr. Michael Gehler, in May 2022), ISBN 978-3-8288-4810-8.

³ Jochen M. Richter (2023). *Ultimul tren spre vest. O retrospectivă a aderării României la UE*. Cluj-Napoca: Editura Școala Ardeleană, 222 de pagini (traducere de Vasile Andreica, prefată de prof. dr. Michael Gehler, cuvânt înainte de prof. dr. Vasile Pușcaș), ISBN 978-630-314-021-6.

spun că la clasa a II-a!), pe care l-am putut ocupa abia după doi ani de zile, la 1 ianuarie 2007, când a intrat în vigoare aderarea României la UE. De atunci și până azi, timp de 16 ani, ne străduim să fim băgați în seamă și de către ceilalți călători, încercăm să intrăm în dialog cu ei, în timp ce unii urcă iar alții coboară din faimosul tren.

A fost într-adevăr ultimul tren, așa cum îl numeam în România, când am încheiat negocierile în decembrie 2004? Semnul de întrebare îmi aparține, dar formularea este cea a negociatorului șef din partea României la acea dată, a profesorului Vasile Pușcaș, a cărui convingere este citată de Jochen M. Richter, în carte, la pagina 78. Pe lângă această îndoială a mea, pe care, fie și pentru a da un imbold cugetului, aș numi-o *îndoială metodică*, mă grăbesc să adaug alte câteva semne de întrebare menite a pregăti auditoriul, încă din amonte, într-ale analizei critice asupra anilor de dinaintea aderării la UE și, mai apoi, ulterior dobândirii statutului de membru UE. *Nota bene*, nu-mi propun a marca explicit distincția între semnele de întrebare ce-mi parvin din lectura efectivă a cărții sau fac parte din gama de chestiuni care ies la suprafață aproape oricui se preocupă de citirea contextul empiric la care face referire lucrarea. Așadar, ce înseamnă, cu adevărat, această metaforă, să prinzi ultimul tren? Urcă întreaga țară în acesta? S-a intuit ce fel de peron, din care gară, trebui accesat pentru a fi în trenul care trebuie?

Nu este deloc interesant a face acum și aici istorie contrafactuală, a ne ocupa mintea cu răspunsuri la întrebări de genul „ce s-ar fi întâmplat dacă?”. Însă, atâta timp cât nu pare că ne-am așezat cu drepturi depline în scaunul confortabil de la clasa I-a, ci mai degrabă că suntem în bătaia vântului, agățați de ușa deschisă a vagonului, este imperios necesar a pipăi mai în amănunt ce înseamnă a sesiza (sau nu), în profunzimea lor, oportunitățile (cu costurile aferente) aduse și induse de potențialele transformări sociale care apar din punerea în practică a dorinței de apartenență la ceva, în cazul de față la comunitatea statelor membre UE. Pe de altă parte, nici costurile și nici beneficiile aderării nu sunt atât de ușor de determinat, întrucât, așa cum e binecunoscut că se întâmplă cu orice obiect de cercetare din științele sociale, în prim-plan pot fi aduse doar aspecte parțiale ale fenomenului și/sau procesului studiat. La fel se întâmplă și cu cele mai recente, ale integrării, care par a îngrijora în mai mare măsură societatea, membrii săi afișând tot mai rar „optimismul debordant” manifestat cu ocazia aderării la UE. Important pentru optimismul de la începutul anilor 2000 a fost și faptul că acesta și-a dobândit propria figură, Strategia de la Snagov, semnată la 16 martie 2000 și înaintată Comisiei Europene la Bruxelles la 20 martie. Ea poate fi considerată precedentul fericit al unui adevărat proiect de țară, la alcătuirea sa contribuind mai toate instituțiile patriei: „constituie rezultatul unei confruntări libere, aprofundate și constructive de opinii între participanții la Comisia de fundamentare a Strategiei, formată din reprezentanți ai Guvernului, experți desemnați de partide din coaliția de guvernare și din opoziție, de sindicate, patronate, precum și grupul de evaluare economică al Academiei Române și alte grupuri de specialiști, ceea ce este de

natură să-i confere caracterul unui autentic proiect deschis și consensual. În miezul acestui proiect se află crearea unei economii de piață funcționale, compatibile cu principiile, normele, mecanismele, instituțiile și politicile Uniunii Europene” (vezi Anexa III: Strategia de la Snagov, p. 201-206). Din păcate, în timp s-a dovedit că nu suntem atât de buni la a implementa o strategie sau poate am considerat că odată ce ideea a căpătat contur, implementarea ei se va întâmpla cumva de la sine, ca și cum n-ar fi fost tot rolul nostru să o punem în practică.

Plusurile și minusurile aderării au coloraturi diferite atunci când întrebi, de exemplu, antreprenorii sau angajații, conducătorii sau condușii, localul sau transnaționalul, Bruxelles-ul sau Bucureștiul, expertul sau neinformatul ș.a.m.d., toate opiniile invocate, cu variațiile și fluctuațiile lor, creionând împreună fațetele multiple ale subiectului. Din această perspectivă, „Ultimul tren spre vest...” excavează poziționările oficiale ale unor „persoane importante” (p. 22) din structurile de conducere ale UE (fostul comisar însărcinat cu extinderea, secretarul general al Comisiei și directorul pentru extindere)⁴, din România (cei trei negociatori șefi succesivi din partea română, dintre care unul a fost ulterior primul comisar român pentru UE, politicieni și ambasadori)⁵ sau din Germania⁶. (Lista cu persoanele intervievate și a celor care au avut contribuții scrise, în total 19 subiecți care au răspuns la întrebările chestionarului standardizat întocmit de autor, precum și scurte referințe despre acestea, este disponibilă la sfârșitul volumului; vezi, p. 179-188.)

Jochen M. Richter nu se rezumă la simpla consemnare a opiniilor interlocutorilor săi, a punctelor de vedere exprimate pe marginea celor opt teme puse în discuție, el se folosește de interviuri și pentru a pune în dialog (contradictoriu uneori, sinergic alteori) vocile-martor ale participanților la procesul de aderare a României la UE. Întrebările adresate intervievaților (vezi, p. 21) s-au referit la: 1) atmosfera din momentul aderării (2007), 2) decizia prematură de a depune în 1995 cererea de aderare, 3) corelația cu apartenența la NATO (2004), 4) implicarea României în discuțiile privind Tratatul Constituțional (2003), 5) inegala distribuie a atenției Comisiei între aspectele economice și statul de drept, 6) rolul Mecanismului de Cooperare și Verificare, 7) lecții pentru viitor și 8) considerații finale. Câteva precizări sunt necesare aici: opiniile exprimate de respondenții cheie vin totuși după un număr de ani de la evenimente, mai precis la un moment aniversar (15 ani de la aderare), ceea ce face posibilă pictarea în tușe ceva mai groase a derulării efective a evenimentelor, fie o colorare retrospectivă în lumini mai calde a datelor de pornire sau dimpotrivă, o vopsire în nuanțe mai cenușii.

⁴ Este vorba de șapte persoane care au ocupat diverse poziții în structurile de conducere de la Bruxelles: Elmar Brok, Günter Verheugen, Catherine Day, Matthias Ruete, Hans-Gert Pötering, Dirk Lange, Peter László-Herbert.

⁵ Cele opt persoane intervievate din România au fost: Vasile Pușcaș, Leonard Orban, Lazăr Comănescu, Ioan Pașcu, Aurel Ciobanu-Dordea, Silvia Dincă, Napoleon Pop, Viorel Șerbănescu.

⁶ Este vorba de Heinrich Kreft, Gunther Krichbaum, Guido Peruzzo, Wilhelm Schönfelder.

Apoi, chiar dacă ne întâlnim în paginile cărții cu nume grele din tehnopolitica vremii, nu înseamnă că fiecărei păreri, luate individual, trebuie să i se acorde o greutate prea mare, pe măsura poziției ocupate de emitent (de subiectul intervievat) în structurile puterii din plan național sau unional. Ceea ce este de urmărit în acest tip de fundamentare empirică și, în același timp, de documentare de proces socio-istoric, ține de felul în care se constituie „datului social” din întrepătrunderea perspectivelor, care oscilează între aprehensiunea pentru o Românie care s-a grăbit să adere la UE și abnegația celor care recunosc că aderarea a fost mult întârziată. Doar din împletirea acestor voci se poate țese o imagine cât de cât coerentă cu starea de fapt – care oricum rămâne una permanent de cercetat, de deslușit, de cunoscut, una cu culisele ei, ascunsă privirii publice.

Pe măsură ce te adâncești în lectura cărții și pătrunzi în intimitatea procesului de aderare, așa cum îl ilustrează vocile convocate de Jochen M. Richter, trecute la rândul lor prin propria sa grilă de lectură, nu poți să nu te întrebi, la ce fel de Românie se referă tehnocratul de la Bruxelles, politicianul de la Berlin sau expertul de la București? E important de știut cât de diferite sunt între ele conceptualizările cu care operează aceștia, nemaivorbind de distanța față de cele prezente în interiorul spațiului național, unde, de asemenea se pot constata diferențe între o *Românie aproximativă* însușită de cercetător, de politician, de agricultor, de influencer, etc.? Aș îndrăzni să cred că da, pentru că, în funcție de acest „model de țară la purtător”, sunt elaborate și transmise mesajele de către respondenții cheie ai autorului, de interlocutorii săi, subiecți informați.

Cititor de română, vorbitor mediu de bruxelleză și, în același timp, atent la transformările din spațiul românesc, nu pot să nu constat că urechea-mi rămâne surdă la unele sensuri pe care protagoniștii lucrării încearcă să le conceptualizeze, mai întâi pentru sine, apoi să le redea intervievatorului, care, la a treia mână, le restituie, narativizându-le, tuturor aceloră căroră le-a trecut deja volumul prin mână. Insuficiența lecturii (istoriografică, de sociologie politică sau de antropologie juridică) pe marginea temei, nu explică îndeajuns un soi de neînțelegere *de plano*, care se manifestă la recepție, ce vine din neîmpărtășirea aceluiasi referențial socio-cultural cu emițătorul. Cu obturarea hermeneutică se confruntă și decidenții europeni, dar, pentru aceștia, pare a fi mai important ca statul candidat să-și învețe noul rol, chiar dacă nu înțelege până la capăt ce presupune el. Directorul pentru extindere, Catherine Day, recunoaște implicit asta, atunci când precizează că preocuparea Comisiei a fost întotdeauna „un pic ca o mamă neliniștită, presupun. A învățat copilul meu replicile pentru piesa de teatru de la școală, va juca bine?” (p. 27).

Criteriile de aderare au fost convenite la Consiliul European de la Copenhaga din 1993, dar stabilirea regulilor este un lucru pe când modul în care acestea sunt puse în aplicare reprezintă o altă chestiune, toate acestea fiind în strânsă corelație cu percepția asupra întregului proces de aderare. Ar fi mai corect spus cu *percepțiile* pentru că seturile de așteptări dinspre candidat, statele membre și

instituțiile europene nu au fost mereu aceleași. UE a avut mereu o dilemă internă, rămasă încă nesoluționată, cu privire la ce-și doreau membrii săi cu state ceva mai vechi: integrare sau extindere? Günter Verheugen, comisarul european pentru extindere, ne confirmă, din culise că, spre exemplu, „Francezii se temeau că extinderea spre Est ar fi deplasat, efectiv, echilibrul în UE către Germania. Ei se mai temeau de crearea unei sfere germane de influență și de faptul că înrâurirea asta în cadrul UE ar fi depășit-o considerabil pe cea a Franței. Și au avut dreptate. Exact asta s-a întâmplat, deși germanii nu au căutat niciodată în mod activ să creeze o sferă de influență. Pur și simplu, s-a întâmplat ca un produs al circumstanțelor economice” (p. 40). În timp, semnul de întrebare s-a transformat într-o adevărată problemă, dorința de mai puțină integrare, devenind un proces în sine, care și-a atins apogeul, cel puțin pentru moment, odată cu Brexit-ul.

Ezitatea și/sau nesiguranța față de noii-veniți este întrucâtva justificată pentru că e greu de anticipat dacă aceștia vor suplimenta fricțiunile deja existente sau, dimpotrivă, vor contribui la aplanarea acestora. În lipsa unei tranșări definitive a direcției de urmat „s-a ajuns la ambele, la extindere și aprofundare, în paralel” (p. 30, Elmar Brok, între 1999-2007 președinte al Comisiei pentru Afaceri Externe din cadrul Parlamentului European). Deși vedeau în România o pacoste economică, partizanii extinderii UE aveau și un oarecare sentiment de datorie morală față de o țară din est, greu încercată în comunism, ceea ce ne-a asigurat, în cele din urmă, aderarea. Pentru a-și asigura controlul eventualelor derapaje din partea noastră, calea aderării (și mai apoi a integrării) a fost pavată cu un sistem de „pedepse și recompense”, după cum menționează responsabilul pentru negocierile cu România, Bulgaria și Turcia de la acea dată, Matthias Ruete (p. 28). Din păcate, interesele UE s-au axat cu precădere pe considerente de ordin economic și juridic, ignorându-le pe cele socio-culturale, ceea ce a făcut ca atât Bruxellesul cât și Bucureștiul să se întrebe multă vreme, în van, dacă cealaltă parte înțelege cu adevărat pentru ce pedepsește/ este pedepsită sau pentru ce recompensează/ este recompensată. Negocierea făcându-se în absența *termenului mediu*, a socio-culturalului, nu e de mirare că în timp ce tehnopoliticul transnațional insista pe faptul că „UE este, la urma urmei, o uniune de legi” și „principiul statului de drept ar trebui să fie acceptat de fiecare stat membru” (am citat din considerațiile autorului, p. 164), nu prea înțelegea de ce în loc să adoptăm și să transpunem *acquis*-ul în legislația proprie, clamam cu fiecare prilej nevoia de prosperitate economică. Inserez aici un citat din Catherine Day, secretar general al Comisiei, până în 2015, care fără să abordeze frontal subiectul, te lasă să înțelegi cât de mare importanță ar trebui să i se acorde socio-culturalului în negocierile din spațiul unional: „fiecare țară candidată trebuie să traducă întregul *acquis* în limba lor. Adesea cuvintele adecvate nici măcar nu figurează încă în limba lor, pe lângă o înțelegere coerentă a conceptelor de bază. Și o altă problemă mai este modul în care funcționarul guvernamental mediu poate conștientiza semnificația acestuia în

activitatea lui de zi cu zi. Ar trebui să ne amintim că, până și astăzi, un membru fondator precum Germania se străduiește în mod regulat să aplice corect normele UE privind licitațiile publice” (p. 154).

Pe partea românească, așa cum o recunoaște negociatorul șef al țării noastre de la acea dată, „atunci când am început procesul de negociere a aderării, nu am avut documente de poziție și nici oameni care să înțeleagă în mod sistematic *acquis*-ul și concluziile procesului de examinare” (p. 161). Nu o spune el, dar, continui eu din acel punct: *stat bazat pe drept* exista în România! Cât de important este că nu avea un regim de funcționare calat 100% pe *ideal-tipia* cerută de Bruxelles, când în practică s-a văzut (și nu mă gândesc doar la mult mediatizatele cazuri polonez și maghiar, ci și la felul în care, spre exemplu, Franța se comportă cu proprii cetățeni atunci când aceștia îndrăznesc să se revolte) că nu poate fi vorba decât de un *tip ideal de stat de drept*, unul care nu se regăsește plenitudinar nicăieri în cele foste 28, acum 27 de state membre UE? Că există pretutindeni o distanță relativă față de model, măsurată după ochi, care trece adesea drept acceptabilă, se aplică sau nu și noi-veniților, aflați sub lupa tuturor, care, prin definiție, le îngustează spațiul de manevră?

Jochen M. Richter își încheie considerațiile personale din acest volum cu o sugestie provocatoare: „poate că, într-adevăr, soluția pentru viitoarele extinderi constă într-o Europă cu două niveluri, inclusiv posibilitatea ca un stat membru să aparțină (sau să revină) la grupul mai puțin avansat. Acest lucru ar putea oferi o alternativă la procedura complexă a articolului 7. Deși sunt conștient de natura controversată a acestei sugestii, ea ar putea chiar să deschidă ușa pentru ca Regatul Unit să devină din nou un partener mai apropiat. Ar putea chiar să ajute în ceea ce privește relațiile UE cu Turcia” (p. 170).

Încerc să-i preiau din zbor sugestia, ferindu-mă în același timp să nu alunec pe coaja de banană aruncată și replic, de îndată, că sugestia sa a fost deja pusă în practică cu ocazia Summitului „Comunității Politice Europene”, care s-a reunit la sfârșitul lunii mai la celebra vinotecă a Castelului Mimi, situată în satul Bulboaca din Republica Moldova, participanți fiind reprezentanți ai celor 27 de state membre ale UE, a zece țări din vecinătatea blocului comunitar și președinții principalelor instituții ale UE, respectiv Comisia, Consiliul European și Parlamentul European. „Prezența celor 50 de lideri politici europeni la Bulboaca este un mesaj foarte clar că Moldova nu este singură”⁷, a declarat Maia Sandu la conferința de presă comună cu Ursula von der Leyen, șefa Comisiei Europene. De partea cealaltă, președinta Comisie Europene laudă și recunoaște „progresele

⁷ Vezi Agerpres.ro (2023, 31 mai). *Von der Leyen remarcă progresele făcute de Republica Moldova către aderarea la UE și anunță noi măsuri de sprijin*. Citit la <https://www.agerpres.ro/politica-externa/2023/05/31/von-der-leyen-remarca-progresele-facute-de-republica-moldova-catre-aderarea-la-ue-si-anunta-noi-masuri-de-sprijin--1117857>.

enorme”, „avansarea rapidă”, „în manieră calitativă” a Republicii Moldova. Întrebarea mea, pe care, o lansez doar, la fel de provocator, pentru a fi în răspăr cu autorul, este în ce domeniu, pe care din cele două niveluri: gastronomic sau geopolitic?, de vreme ce pe partea de acquis comunitar nu par a se fi înregistrat progrese majore. Mai amintesc doar în trecere, mai ales pentru cei cărora le place istoria contemporană, că în 6 martie 2017, președintele francez, François Hollande, gazda minisummitului organizat la Palatul Versailles⁸, unde au fost prezenți cancelarul german, Angela Merkel, și premierii spaniol, Mariano Rajoy, respectiv italian, Paolo Gentiloni, a omis să o invite și pe Theresa May, prim-ministrul Regatului Unit, pentru a stabili împreună planul pentru o Europă cu mai multe viteze, care să permită unora dintre statele membre să avanseze mai rapid decât celelalte și știm ce s-a întâmplat.

⁸ Vezi Agerpres.ro (2017, 6 martie). *UE minisummit la Versailles pentru o Europă cu mai multe viteze*. Citit la <https://www.agerpres.ro/externe/2017/03/06/ue-minisummit-la-versailles-pentru-o-europa-cu-mai-multe-viteze-22-38-43>